

*Jumaniyazova Ozodaxon Zaripboy qizi**BuxDU Turizm mutaxassisligi, 2-kurs magistranti**ozodaxonjumaniyazova0@gmail.com**Xamroyev Xalim Rozikovich,**Buxoro, BDU. professor, i.f.n.*

MADANIY-TARIXIY TURIZMNING ASOSIY HOLATLARI (ERON DAVLATI MISOLIDA)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Eron davlatida madaniy-tarixiy turizmning asosiy holatlari, o'rni va ahamiyati, iqtisodiyotiga ta'siri va tarixiy obyektlari haqida ma'lumotlar ochib berilgan va tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: madaniy-tarixiy turizm, turistik obyektlar, statistika, tahlil va natijalar, turistik hudud, Eron.

Аннотация: В данной статье раскрываются и анализируются сведения об основных ситуациях, месте и значении культурно-исторического туризма в стране Иран, его влиянии на экономику и исторические объекты.

Ключевые слова: культурно-исторический туризм, туристические объекты, статистика, анализ и результаты, туристическая зона, Иран.

Abstract: In this article, information about the main situations, place and importance of cultural-historical tourism in the country of Iran, its impact on the economy and historical objects is revealed and analyzed.

Key words: cultural-historical tourism, tourist objects, statistics, analysis and results, tourist area, Iran.

Kirish

Hozirgi davrda turizm sanoati dunyoning barcha mamlakatlarida, jumladan, Eronda ham iqtisodiyotning asosiy asoslaridan biri sifatida tanilgan. Eronning sayyohlik sohasida katta salohiyat va porloq kelajagi bor. Eron rivojlanish, infratuzilmasini yaxshilash va progressiv o'zgarishlarga duch kelish qobiliyati tufayli Shimoliy Afrika va Yaqin Sharqqa sayohat qilishni rejalashtirgan sayyohlar uchun jozibali manzilga aylandi. Jahon sayyohlik tashkiloti va YuNESKO ham Eronni ko'plab sayyohlik joylari tufayli sayyohlar kelishi bo'yicha dunyodagi eng yaxshi davlatlardan biri deb biladi.

Eron dunyodagi eng qadimgi sivilizatsiyalardan biriga ega, shuning uchun bugungi dunyoning ko'plab madaniy elementlari oriy sivilizatsiyasiga qarzdor. Bu zamin turli tarixiy davrlarda boy insoniyat sivilizatsiyalari va madaniyatlarining kelib chiqishi bo'lgan, shuning uchun ham ko'plab tarixiy va tabiiy meroslarning manbai shu yerda jamlangan.¹

Adabiyotlar sharhi

Eronda turizm juda uzoq tarixga ega. Qadimgi davrlar va islom istilosigacha bo'lgan barcha tarixiy hujjatlar keng Fors zaminida shaharlar, yo'llar va turar-joylar kengayganidan dalolat beradi. Yozma hujjatlarda Yunoniston va rimliklar ham Eronga sayohat qilganliklari ko'rsatilgan; biroq islom istilosidan oldin Eronga tashrif buyurgan sayohatchilarning aniq ismlari haqida kam ma'lumot mavjud.

Islomdan keyingi dastlabki asrlarda inqiroz davrini tark etgan Eron yangi adabiy, madaniy va ilmiy yondashuvni boshlab yubordi va bu katta gullab-yashnashga olib keldi. Ko'plab shoir va yozuvchilar Eronga sayohat qilib, qimmatli sayohat kitoblarini yaratdilar, ular

¹ <https://irandoostan.com/does-iran-have-tourism/>

orqali o'sha kunlarda Eronning geografiyasi, madaniyati va sivilizatsiyasi bilan tanishish mumkin edi. Bu davrdagi eng mashhur sayyohlardan biri XI asrda yashagan shoir, "Faylasuf va sayohat" kitobi muallifi Nosir Xusrav (1003-1077) edi. Boshqa tomondan, asta-sekin - ayniqsa XIII asrdan keyin - G'arb sayohatchilari ham Sharq va Eronga sayohat qilishdi. Aynan shu davrda Eronda ba'zi turar-joylar tashkil etilgan bo'lib, ularning aksariyati hali ham mavjud. Safaviylar sulolasi davridagi Eron, ayniqsa Buyuk Shoh Abbos hukmronligi davrida jozibali mamlakat sifatida ko'plab yevropalik sayyohlarni o'ziga tortgan. Shuning uchun ham Buyuk Shoh Abbos hukmronligidan Safaviylar sulolasining oxirigacha bo'lgan davrni Eronda turizm rivojlanishining eng muhim davri deb hisoblash mumkin.

Safaviylar davridan keyin tartibsizliklar va beqarorliklar natijasida Eron doimiy tartibsizliklardan zarar ko'rdi, ammo Qojarlar sulolasi va Eronda asta-sekin barqarorlik o'rnatilgach, mustamlakachilik hodisasi rivojlanib borgach, Eronga sayohat uning arxeologiyasi va tarixiga oid ko'plab sirlarni ochib berdi.

Hozirda Eron ko'plab yodgorliklar, diqqatga sazovor joylar, artefaktlar va tabiiy diqqatga sazovor joylarga ega sayyohlik mamlakati bo'lib, har yili dunyo bo'ylab kamida 5 millionga yaqin sayyohni jalb qiladi. Mehmondo'st odamlari, hayratlanarli tabiati va ajoyib tarixi bilan to'rt fasl mamlakati sayyohlarga xavfsiz, unutilmas, qiziqarli, ammo arzon sayohat tajribasini taqdim etadi.²

Eronda sayyohlik Alborz va Zagros tog'larida piyoda sayr qilish va chang'i uchishdan tortib, Fors ko'rfazi va Kaspiy dengizidagi plyajdagi dam olish kunlarigacha keng ko'lamli faoliyatni taqdim etadi. Eronning boy madaniyati va tarixi ko'p jihatdan uning 27 ta YUNESKOning Jahon merosi obyektlari bo'lib, Yaqin Sharqda birinchi, dunyoda esa 10-o'rinda turadi. Poytaxt Tehron bilan bir qatorda eng mashhur sayyohlik yo'nalishlari Isfaxon, Sheroz va Mashhaddir.

Eron YuNESKOning Jahon merosi ro'yxatiga 25 ta madaniy meros va 2 ta tabiiy meros obyektlari bilan kiradi.

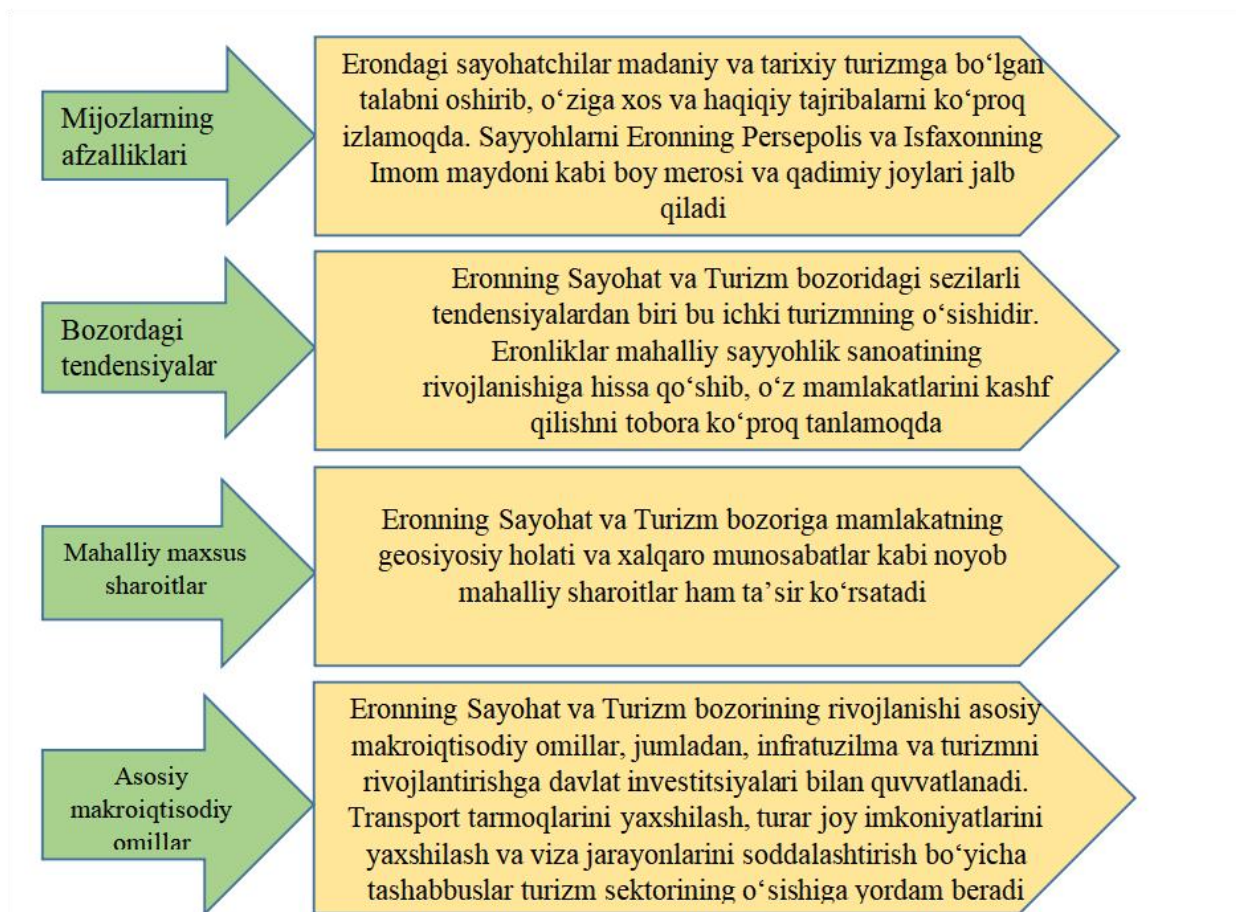
Bugungi kunda Eronning sayyohlik sanoati boy madaniy merosi va ajoyib tabiiy landshaftlariga jalb qilingan g'arblik sayohatchilarning qiziqishi ortib bormoqda.

Eronning Sayohat va Turizm bozori iste'molchilarning xatti-harakatlari va bozor dinamikasiga ta'sir qiluvchi turli omillar ta'sirida sezilarli o'sish va rivojlanishni boshdan kechirmoqda³. Ushbu omillar quyidagi jadvalda keltirilgan⁴ **(1-rasm)**:

² <https://www.mcth.ir/english/Tourism/History>

³ <https://www.statista.com/outlook/mmo/travel-tourism/iran>

⁴ Muallif ishlanmasi

2.2.1-rasm.

Manba:1-rasm. Eronning Sayohat va Turizm bozori iste'molchilarning xatti-harakatlari va bozor dinamikasiga ta'sir qiluvchi turli omillar.

Madaniy turizm turizm sanoatining madaniy diqqatga sazovor joylarga asoslangan tarmog'idir. Bu attraksionlar, jonli ijrolar, muzeylar va shunga o'xshash boshqa diqqatga sazovor joylarni o'z ichiga oladi. Rivojlangan hududlarda madaniy diqqatga sazovor joylar muzeylar, spektakllar, orkestr va boshqa musiqa spektakllarini o'z ichiga oladi va kam rivojlangan hududlarda ularga an'anaviy diniy amaliyotlar, qo'l san'atlari yoki madaniy tomoshalar kiradi.⁵

Eronning eng mashhur yo'nalishlaridan biri qadimgi Persepolis shahridir. 2500 yil oldin qurilgan Persepolis Fors imperiyasining poytaxti bo'lgan va hozirda YuNESKOning Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan.

Yana bir mashhur joy - bu o'zining ajoyib islom me'morchiligi bilan mashhur bo'lgan Isfahon shahri. Naqsh-e Jahon maydoni dunyodagi eng katta jamoat maydonlaridan biri bo'lib, Imom masjidi, Shayx Lotfolloh masjidi va Ali Qapu saroyi kabi ajoyib diqqatga sazovor joylar bilan o'ralgan.

Eron she'riyati va adabiyotiga qiziquvchilar uchun Sheroz shahri albatta tashrif buyuradigan joydir. Bu Hofiz va Sa'diy kabi mashhur fors shoirlarining tug'ilgan joyi bo'lib, tashrif

⁵ Meethan, K. Tourism in a Global Society: Place, Culture, Consumption. New York: Palgrave. 2001

buyuruvchilar ularning maqbaralari va boshqa madaniy diqqatga sazovor joylarni, masalan, Nosir al-Mulk masjidi va Arg-e Karim Xon qal'asini o'rganishlari mumkin.

Tahlil va natijalar

Eronning turizm sektoriga e'tibor qaratish iqtisodiy o'sish va neft daromadlariga qaramlikni kamaytirish katalizatori sifatida ko'rilmogda. Turizm mintaqaviy muvozanat va o'sib borayotgan hududlarda barqaror taraqqiyotga erishish uchun foydali bo'lishi mumkin. Shuning uchun Eron hukumati o'zining rivojlanish rejalarida turizmga urg'u beradi.

So'nggi yillarda Eron iqtisodiyotida turizmning roli sezilarli o'zgarishlarga duch keldi, bu Jahon Sayohat va Turizm Kengashi (WTTC) hisobotida ta'kidlangan. 2020-yilda umumiy iqtisodiy faoliyatning 3,1 foizini tashkil etgan bo'lsa, 2022-yilda Erondagi turizm ulushi 4,6 foizga ko'tarildi. Ko'rinib turibdiki, eronlik sayyohlar 2021-yilda 33,3 milliard dollar mablag' sarflagan bo'lsa, Eron turizm xarajatlari bo'yicha jahonda 16-o'rinni egallagan.

Turizm sektori gullab-yashnagan sari, Eronda ish bilan ta'minlash salohiyati oshib bormogda, bu ko'rsatkichlar 2022-yilda 11,2 foizga o'sdi va 1,44 million kishini ish bilan ta'minladi. 2022-yil oxiriga kelib, Eronning umumiy bandligidagi kengroq turizm sektorining ulushi 6,1 foizga yetdi. Eronning turizm sektori 2022-yilda sezilarli o'sishni kuzatdi, o'sish sur'ati 39 foizdan oshib, taxminan 454 trillion rial(Eron pul birligi)ni tashkil etdi. Ushbu sektor 2019-yilgacha YaIMga 6 foiz hissa qo'shgan va Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, 2028-yilga borib 313 trillion rialga yetishi kutilmogda.

Chet ellik sayyohlarning moliyaviy faolligi ham sezilarli darajada o'sdi, 2022-yilda xarajatlar 6,2 milliard dollarni tashkil etdi, bu o'tgan yilga nisbatan 73,5 foizga ko'pdir. Bu o'sish 2021-yilda chet elliklar tomonidan sarflangan 2,5 milliard dollardan sezilarli yaxshilanish bo'lib, umumiy xarajatlar 8,7 milliard dollarni tashkil etadi.

Ichki turizmni hisobga oladigan bo'lsak, eronliklar 2021-yilda mahalliy sayohatlarga 225 trillion rial sarflagan bo'lsa, bu ko'rsatkich 2022-yilda 316 trillion rialdan oshib, o'tgan yilning shu davriga nisbatan 40,1 foizga o'sgan. Ushbu statistik ma'lumotlar turizmning Eron iqtisodiyotiga ta'siri kuchayib borayotganini ko'rsatib, sektorning iqtisodiy rivojlanish salohiyatini ta'kidlaydi. 2021-2022-yilda Eronga eng ko'p sayyoh tashrif buyurgan mamlakatlar quyidagi jadvalda keltirilgan(1-jadval)⁶:

Davlat nomi	2021	2022
Iroq	35%	55%
Turkiya	15%	6%
Pokiston	10%	5%
Ozarbayjon	9%	6%
Quvayt	2%	2%
Boshqa davlatlar	29%	26%

Manba:1-jadval. Eron mamlakatiga sayohat tashrifi yuqori bo'lgan mamlakatlar.

Madaniy meros, turizm va hunarmandchilik vazirligi Tashqi ishlar vazirligi bilan yaqin hamkorlikda chegarani yumshatish strategiyasini izlamogda, bu strategiya asosida 60 ta davlat pasporti egalari uchun viza talablarini bir tomonlama bekor qilishi mumkinligi nazarda tutilgan. Sxema xalqaro kelishlarni ko'paytirish uchun musulmon davlatlari va qo'shni davlatlar bilan vizalarni bir tomonlama bekor qilishni tavsiya qiladi. Islom Respublikasi bozorlar, muzeylar,

⁶ Muallif ishlanmasi

masjidlar, ko'priklar, hammomlar, madrasalar, maqbaralar, cherkovlar, minoralar va qasrlar kabi ko'plab sayyohlik joylaridan foyda olishni kutmoqda.⁷

G'arbiy Osiyoning boshqa davlatlaridan Eronga sayohatlar 2023-yilning dastlabki yetti oyida 31 foizga o'sib, Bahrayn, Quvayt, Iroq va Saudiya Arabistonini ortda qoldirdi. Erondagi ichki turizm dunyodagi eng yiriklaridan biri bo'lib, eronlik sayyohlar 2021-yilda 33,3 milliard dollar sarflagan. Eron 2026-yilga borib turizm sohasiga 32 milliard dollardan ortiq sarmoya kiritishni rejalashtirmoqda. Va nihoyat, Eron hukumati 2023-yilda 60 ta davlatga viza berish tartibini bekor qildi.

Eronda turizmning asosiy iqtisodiy ta'siridan biri bu ish o'rinlari yaratishdir. Sektor turli sohalarda, jumladan, mehmonxonalar, restoranlar, transport, ekskursiya xizmatlari va hunarmandchilikda ko'plab odamlarni ish bilan ta'minlaydi.

Bundan tashqari, turizm mamlakatning ko'plab shahar va qishloqlarining jonlanishiga hissa qo'shdi. Sayyohlar oqimi ko'plab tarixiy hududlarning qayta tiklanishiga, yangi turistik obyektlarning rivojlanishiga, mahalliy tadbirkorlik subyektlarining o'sishiga olib keldi. Bu ko'plab aholining iqtisodiy faolligi va hayot sifatining yaxshilanishiga olib keldi.⁸

Xulosa

Eron mamlakati turizm sohasi kuchli rivojlangan davlatlar qatorida oldingi o'rinlarda kelmoqda. Mamlakatning turizm salohiyoti yuqoriligi sababli ushbu davlatga tashrif buyuradigan sayyohlar soni yildan-yilga oshib bormoqda. Turizm sohasida olib borilayotgan islohotlar va o'zgarishlar mamlakatning nafaqat iqtisodiyotiga katta ta'sir ko'rsatmoqda, balki bo'sh ish o'rinlar ko'payishiga hamda ishsizlar soni kamayishiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Yevropa va Osiyo mamlakatlarining turizm siyosati andozalaridan foydalangan holda o'zimizning mamlakatimizda ham turizm sohasini yanada kengaytirishimiz va turistlar oqimini ko'paytirish chora-tadbirlarini yaratishimiz kerak. Bu orqali mamlakatimizning boy madaniy merosini, tarixiy obidalarini dunyoga tanitib, turizm sohasini keng targ'ib qilib, sayyohlar oqimini oshirishimiz va yuqori iqtisodiy natijalarga erishishimiz mumkun.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Meethan, K. Tourism in a Global Society: Place, Culture, Consumption. New York: Palgrave. 2001
2. <https://www.tehrantimes.com/news/489500/Iran-s-tourist-arrivals-reach-2-93-million-in-Jan-Jul-2023-UNWTO>
3. <https://irandoostan.com/does-iran-have-tourism/>
4. <https://www.mcth.ir/english/Tourism/History>
5. <https://www.statista.com/outlook/mmo/travel-tourism/iran>
6. <https://tourismteacher.com/tourism-in-iran/>

⁷ <https://www.tehrantimes.com/news/489500/Iran-s-tourist-arrivals-reach-2-93-million-in-Jan-Jul-2023-UNWTO>

⁸ <https://tourismteacher.com/tourism-in-iran/>